

Recenzii

pilului cu Dumnezeu îi asigură acestuia o dezvoltare sănătoasă” (p. 134), Vasilios Skiadas subliniază necesitatea educației euharistice a copiilor, prin pregătirea deplină pentru a primi Taina Dumnezeieștii Euharistii, recunoscând rolul factorului familial pentru realizarea acestui imperativ.

Capitolul al VI-lea, *Școală și educație*, (p. 141-178), evidențiază rolul complementar pe care școala îl are în îndeplinirea finalităților educative, menționând soluții privind atenuarea problemelor de adaptare a copiilor la mediul școlar, educatorul ca model, calitățile necesare asumării acestui rol – iubire, răbdare, stăpânire de sine, relațiile de colaborare educator-părinți, școlile părinților. O atenție deosebită, consideră autorul, trebuie acordată lecturilor copiilor.

Problema recreerii copilului, delimitarea nevoii de recreere, implicarea industriei divertismentului mass-media pentru împlinirea acestei nevoi și capcanele publicitare, superoferta ludică, accentuare violenței prin intermediul televiziunii, jocurile copiilor, vacanța ș.a. sunt abordate în capitolul al VII-lea, *Recreerea copilului*, (p. 179-215). Printre soluțiile posibile, Skiadas amintește jocurile atletice, muzica, legătura cu natura înconjurătoare, jocurile creative: „În domeniul recreerii copilului nu există împasuri, ci soluții posibile și realizabile. Fiecare copil normal știe singur cum să se recreeze și în ce direcție să își canalizeze energia lui inepuizabilă. Astfel, el își va satisface nevoia sa naturală de mișcare și își va măsura puterile corpului și ale minții lui, spre a cunoaște lumea în care trăiește și se dezvoltă”(p. 186).

Cele șase capitole, echilibrate din punct de vedere al proporției cantitative a abordării formale, sunt fundamentate pedagogic, cele 122 de notițe bibliografice făcând referire la lucrări ale unor pedagogi greci contemporani. Dincolo de faptul că anumite teme sunt mai puțin delimitate conceptual și/sau abordate tangențial, dincolo de anumite confuzii (de exemplu religiozitate-religios-educație religioasă), fără a epuiza integral problematica vizată, lucrarea se impune în spațiul tot mai des invocat azi, al literaturii despre educația creștină.

Drd. Camelia Nicoleta Zamfir (Iacob)

Liliana Naclad, *Discursul religios în mass-media. Cazul României postdecembriste*, Editura Institutul European, Iași, 2013, ISBN 978-973-611-849-4

Lector doctor al Universității „Ovidiu” din Constanța, inspector pe probleme de mass-media în cadrul Arhiepiscopiei Tomisului și expert în comunicare din anul 2004, Liliana Naclad a publicat, în calitate de editor, 8 lucrări, iar în calitate de autor, peste 500 de articole și știri.

Volumul „Discursul religios în mass-media. Cazul României postdecembriste” reprezintă încununarea studiilor doctorale la UNATC – București, sub îndrumarea prof. univ. dr. Manuela Cernat, care semnează prefața (p. 7-9), și este structurat în șapte capitole care își au sorginea în ipoteza conform căreia evenimentele postdecembriste au favorizat implicarea religiosului în spațiul practicilor sociale și, implicit, recuperarea discursului religios românesc atât în spațiul eclesial, cât și în spațiul mass-media. Lucrarea abordează discursul

Recenzii

religios în mass-media ca ansamblu al activităților comunicate (prin diferitele mijloace de informare în masă) și comunicante (despre evoluția spațio-temporală) ale Bisericii Ortodoxe Române în cadrul cultural și socio-politic, specific începutului secolului al XXI-lea.

Fără a insista asupra delimitării conceptuale și lingvistice a noțiunii de discurs religios, în capitolul I, „Tipologia discursului religios” (p. 19-23), se fac referiri la caracteristicile discursului religios, predominant prescriptiv și injonctiv (conform clasificării lui Charles Morris, 1946), pe baza căruia se poate urmări de altfel evoluția relației Biserica-mass-media în timp și în spațiu. Schema discursului religios creștin pregătește abordarea diferitelor aspecte ale acestuia în capitolele următoare.

Al doilea capitol, „Rezistența discursului religios al B.O.R. și căderea regimului communist – un patriarh, o Biserică, două perioade istorice”, (paginile 23-31), subliniază meritul ierarhilor care, cu diplomație, tact și înțelepciune, punând în acord cadrul legal bisericesc și legislația civilă, au reușit să publice cărți de cult și de învățatură de credință, manuale și reviste teologice. În perioada 1945-1989, conceptul de bizantinism al Bisericii Ortodoxe Române a fost transformat în „naționalism” și „românizare”, teze care se pliau pe ideologia regimului communist. După 1990, îndemnul Sfântului Sinod la „pocăință și reconciliere” și obiectivelor misionare ale prelaților li s-au adăugat inițiativele „reformiștilor” (printre care autoarea îi amintește pe arhimandritul Bartolomeu Valeriu Anania, profesorul Dumitru Stăniloae și Daniel Ciobotea – actualul Patriarh Daniel, Teodor Baconsky etc.). Liliana Naclad subliniază meritele patriarhului Teoctist, care „a știut să fie zid de apărare a credincioșilor săi” și care „a colaborat cu structurile comuniste pentru a păstra Biserica. O revoltă internă, mânăta de trăirea duhovnicească profundă, dar fără discernământ, ar fi dus România în groapa în care Albania, prin Enver Hodja, a căzut prin diabolica eradicare a religiei și proclamarea statului ca fiind ateu” (p. 29).

După 1989, discursul religios a vizat și factorul religios ignorat în perioada comunistă, articolele din presă având nu doar caracter informativ, ci și formativ. Autoarea confirmă că, în primii ani postdecembriști, specializarea jurnaliștilor și organizarea unor redacții noi, în care să fie inclusă viața spirituală, a trecut prin etape diferite. Sunt punctate în capitolul al III-lea, „Recuperarea normalității – Discursul religios în mass-media” (p. 31-125), două mișcări produse în sfera audio-vizualului: creșterea numărului de ore destinate fenomenului religios în serviciul public și creșterea ofertei de radio și televiziuni private. Înființarea, în urma unei dezbateri din iunie 1990, a Redacției Spirituale în TVR, dincolo de recuperarea discursului religios în sfera Televiziunii publice, avea să punteze multiconfesionalul și dialogul ca elemente importante ale discursivității mediatică. Totodată, formatul analitic al discursului religios promovat de politica redacțională a televiziunii publice și transmisiunile în direct au precedat diferențierea discursului după 1995 în Televiziunea Română, demersul redacțional evidențind o colaborare armonioasă între Patriarhia Română și redactorii emisiunilor de la „Universul Credinței”. Autoarea analizează emisiunea „Credo”, talk-show-dezbateră, realizată și moderată de Titi Dincă, drept model de discurs religios televisual, care a adus deliberat în prim-planul media dezbateră teologică, refuzându-se catehismului televizat. Profesionalismul realizatorului-producător și diversitatea tematică a edițiilor, dinamizarea discursivă și problematizarea permanentă au asigurat succesul emisiunii timp de zece ani.

Recenzii

În presa scrisă, primul discurs religios a apărut pe 28 decembrie 1989, când cotidianul *Adevărul* a publicat un fragment din Mesajul Patriarhului României Teoctist, adresat slujitorilor altarelor și tuturor binecredincioșilor creștini, un discurs pe care autoarea îl consideră „sub aspect funcțional, tributat relației Biserica-Stat, iar sub aspect lingvistic, tributat clișeelelor comuniste”, (p. 62), ca, de-altfel, întregul spectru discursiv românesc postdecembrist. Până în 1992, dincolo de setea de religios, presa, în ansamblul ei, nu a avut accente critice la adresa raporturilor sau activităților Bisericii, limitându-se la sugestii oferite între paranteze. Liliana Naclad realizează o tipologie a discursului presei din perioada 1989-2011, identificând opt tipuri discursive: 1) Discursul religios de prezentare, evenimential a reprezentat singurul discurs comun al presei și al Bisericii, unul de consemnare, cu rol de itinerariu al activităților BOR, având „aspect unitar, de evoluție istorică”. Autoarea analizează douăsprezece articole apărute în publicațiile *Adevărul* și *Jurnalul Național*, considerând că vizita Papei Ioan Paul al II-lea și trecerea la cele veșnice a Patriarhului Teoctist au fost evenimentele care au marcat discursul de prezentare în presa românească. 2) Discursul de recuperare a identității religioase este evidențiat în articolele care abordează suferințele din timpul regimului comunist, răspunsurile la Raportul Tismăneanu (2006), (discurs defensiv) și intervențiile publice pentru manifestarea religiozității prin participarea la anumite sărbători religioase asumate ca sărbători legale nelucrătoare. 3) Discursul religios justificativ, de natură istorică, privind subzistența din perioada regimului totalitar și măsurile administrativ-sociale ale BOR. Autoarea evidențiază un tip particular de discurs justificativ, discursul religios reparatoriu în care se încadrează omagierea Patriarhului Iustinian Marina (*Adevărul* din 5 iunie 1990, p. 16). 4) Discursul critic – social, (articolele ierarhului Bartolomeu Anania împotriva neincriminării practicilor homosexuale, discursurile referitoare la pașapoartele biometrice, cipurile, codurile de bare), discursul critic-politic-istoric (articolele despre situația bisericilor din Ardeal) și discursul critic-cultural, al laicului împotriva ierahiei (articolul lui Andrei Pleșu din *Dilema veche*, nr. 392/18-24 august 2011), dar și al clericilor și laicilor împotriva unor produse culturale (articolele împotriva piesei de teatru a Alinei Mungiu Pippidi - *Evangheliștii*, comparată de Răzvan Codrescu cu *Versetele Satanice* ale lui Salman Rushdie). 5) Discursul religios al sacralului despiritualizat (desacralizat) a vizat articole referitoare la cazul Tanacu. 6) Discursul religios - mistic a fost identificat în articole publicate încă din 1990 în *Adevărul* de P.F. Părinte Patriarh Daniel, de părintele Galeriu sau pe blogul părintelui Savatie Baștovoi. 7) Discursul religios-naționalist a fost abordat în revista *Rost* de Claudiu Târziu. 8) Discursul religios despre apocalipsă a avut o rezonanță aparte îndeosebi după anul 2000. Totodată „discursul instituțional amalgamat” al Bisericii a cunoscut diferite mutații care au afectat percepția acesteia. „În evoluția lor și discursul presei, și discursul religios al BOR pot fi considerate în plină perioadă de afirmare a identității instituționale, sau mai bine zis de regăsire a identității și rolului pe care îl au în societatea românească ” (p. 73).

În capitolul al IV-lea, „Noile media și valoarea lor misionară” (p. 125-157), se insistă asupra realității că noile tehnici de comunicare în masă, care au căpătat o amploare recunoscută, modelează percepția societății asupra fenomenului religios, fie în sens misionar, fie prin promovarea unor modele anticreștine. De aici și necesitatea de adaptare a discursului religios la noile mecanisme de comunicare, viziune susținută și de Preafericitul

Recenzii

Părinte Patriarh Daniel. Un subcapitol este dedicat discursului religios în imagine, prin evidențierea unor aspecte legate de filmul mut „Viața și pasiunea lui Iisus Hristos” (de L. Nonguet și F. Zecca, 1903), filmul „Evanghelia după Matei” (de P.P. Pasollini, 1964), „Iisus din Nazareth” (de F. Zeffirelli) și filmele lui Andrei Tarkovski. Cu tot efortul de delimitare a unui discurs religios, care să răspundă preocupării crescânde în ceea ce privește aspectele spirituale ale vieții, autoarea consideră că: „Societatea ideală în care mass-media, în general, și televiziunea, în special, pot avea un demers comun cu Biserica și valorile ei moralizatoare rămâne departe de realitate” (p. 162).

Autoarea punctează, la începutul capitolului „Concluzii”, ideea conform căreia recuperarea discursului religios s-a realizat în contextul asimilării și evoluției tehnicilor de comunicare, specificul informației de natură spirituală presupunând abilitatea comunicării, un model în acest sens fiind reprezentat, în opinia Liliane Naclad, de către protosinghelul Savatie Baștovoii. Totuși, în ciuda impedimentelor inerente degringoladei secularizării, „niciun alt discurs nu a ieșit din perioada ateist-comunistă mai bine structurat, mai bine argumentat și susținut decât cel religios” (p. 158). Nevoia unei conclucrări eficiente dintre mass-media și Biserică se îmbină cu nevoia resimțită din partea societății de a aborda profund și particularizant sacralitatea. De altfel autoarea reiterează concluziile celei de-a treia ediții a Simpozionului Național „La început a fost Cuvântul”, (Constanța, mai 2007), punctând ideea conform căreia: „Până la apariția sperată a unui adevărat jurnal creștin, în sensul de cotidian creștin care să poată avea tirajele unui tabloid și astfel să poată fi un adevărat instrument de vedere a lumii prin lentila creștinismului, va trece mult timp și abia atunci vom putea spune că, în România, discursul religios a fost recuperat și asumat în totalitate” (p. 163).

În capitolul al VI-lea, „Anexe” (p. 165-172) și în capitolul al VII-lea, „Bibliografie și documentare” (p.173-183), sunt evidențiate unele instrumente ale analizei discursului religios ca parte a comunicării formale/informale din spațiul mass-media, recomandând astfel viziunea profesionistă, lucidă și profundă a autoarei asupra temei abordate.

Drd. Camelia Nicoleta Zamfir (Iacob)

P. Scott Richards, Allen E. Bergin, *Manualul de psihoterapie și diversitate religioasă*, Ed. Christiana, București, 2013, 560 pp., ISBN 978-973-1913-68-1

Asistăm în ultimele decenii la o stranie și grăitoare diferență în câmpul științelor între psihologie și psihiatrie, pe de o parte, și psihoterapie, pe de altă parte. În timp ce primele, ferm (și definitiv?) întemeiate pe modele epistemologice materialiste, continuă să privească fenomenul religios ca pe un rezultat al evoluției speciilor, suspect de patologii endogene și, oricum, de acum revolut, școlile psihoterapeutice (pluralul se impune) se dovedesc a fi tot mai deschise, chiar dacă nu toate în aceeași măsură, recunoașterii acestui fenomen – de regulă, sub terminologia mai echivocă de „spiritualitate” – ca o componentă importantă, cel mai adesea pozitivă, în procesul terapeutic pentru foarte mulți dintre cei ce li se adresează. Au contribuit la aceasta, pe lângă influența mișcării New Age (mai precis, deschiderea largă către practici psihosomatice de origine orientală), cercetările care probează tot mai mult relațiile pozitive între experiența religioasă/spirituală (în continere R/S), stilurile de viață și sănătatea fizică și cea mintală (a se vedea, bunăoară, volumele de sinteză scrise sau editate de